

Ort. 1970/ nr 2

RESPONSABILITATEA CREȘTINĂ

de Pr. Prof. D. STĂNILOAE

Responsabilitatea interumană naturală

Cuvîntul nu transmite de la subiect la subiect numai înțelesuri. El transmite și putere. Aceasta se observă mai ales la cuvîntul de îndemn, de încurajare, la cuvîntul care exprimă o încredere în cel căruia i se adresează. El transmite de la adresant la adresat puterea de a face un bine sau de a se opune unui rău.

Desigur, cuvîntul poate și paraliza puterile celui căruia îi este adresat, prin lipsa de încredere, de prețuire, de iubire, prin critica neiu-bitoare manifestată față de acela și față de ceea ce poate el face. Dar și în aceasta se vede că în cuvînt e o putere; căci a paraliza o putere ține tot de o anumită putere.

1. Dar nu numai cuvintele cu o evidentă sarcină afectivă, pozitivă sau negativă, degajează putere, ci și cuvintele care nu par să aibă o astfel de sarcină.

Orice cuvînt provoacă în cel căruia îi este adresat un răspuns de aprobare sau de dezaprobare. Fie că răspunsul e rostit cu o voce tare de către acela, fie că e reținut în interiorul aceluia. Orice cuvînt provoacă prin urmare în subiectul căruia îi este adresat o mișcare de reacție conștientă, care se numește răspuns. În cuvîntul primului subiect e dată nu numai intenția, ci și puterea de a provoca mișcarea de răspuns. Primul cuvînt e o chemare adresată de un subiect celui-lalt subiect (sau celorlalte), iar chemarea înseamnă intenția și implică puterea de a provoca un răspuns. Primul cuvînt ca chemare implică în sine al doilea cuvînt ca răspuns, iar al doilea cuvînt ca răspuns presupune primul cuvînt ca chemare. Nu există unul fără altul. Nimeni nu vorbește fără a aștepta și a provoca un răspuns și nimeni nu răspunde fără a fi provocat de o chemare. Orice subiect prin faptul că vorbește e legat de un alt subiect care îi răspunde sau care îl provoacă să vorbească; orice subiect conștient are implicată în calitatea sa de cuvîntător existența altui subiect și legătura ontologică cu el.

2. Dar legătura aceasta are un caracter activ. În cuvîntul omului nu se exprimă o legătură statică a lui cu celălalt, ci o legătură dinamică. Omul nu vorbește pentru că îi vine pofta să vorbească și pentru că în hotărîrea de a vorbi descoperă conștiința legăturii sale cu celălalt, ci e incitat să vorbească de celălalt în baza legăturii sale nu numai exterioare, ci ființiale cu celălalt. Fie că cheamă, fie că răspunde, el e împins la aceasta de celălalt; adică nu numai de faptul că

este subiect cuvîntător, ci și de faptul că este subiect cuvîntător într-o legătură ființială cu celălalt, ca subiect cuvîntător.

În cuvînt se actualizează forța de mișcare a unui subiect asupra celuilalt, forța de mișcare a celui ce cheamă asupra celui chemat, dar și forța de mișcare a celui chemat asupra celui ce cheamă, prin simpla lui prezență de subiect care poate asculta și deci și răspunde. Chiar conștiința că cineva îl poate asculta și deci îi poate răspunde mișcă subiectul care cheamă la vorbire. Iar conștiința aceasta are o bază în dualitatea ontologică a subiectului uman, în faptul că e legat de celălalt în mod ființial. Cuvîntul mișcă și e mișcat, printr-o mișcare tranzitivă reciprocă între cei doi care vorbesc. Cel ce cheamă mișcă pe cel chemat și viceversa. Ei sînt prinși într-o mișcare circulară de la unul la altul. Cel ce mișcă chemînd nu pune pe cel chemat într-o mișcare îndreptată mai departe, spre altul, ci într-o mișcare care atrage spre sine pe cel chemat. Mișcarea celui ce cheamă spre cel chemat se transformă în acela într-o mișcare a lui spre cel ce-l cheamă. Cel chemat este pus prin chemare într-o referință actuală cu cel ce-l cheamă. În aceasta se vede că în mișcarea celui chemat spre cel ce-l cheamă se propagă forța celui ce-l cheamă. Mișcarea celui ce cheamă, exercitîndu-se asupra celui chemat, se convertește în acela în mișcare de întoarcere a lui spre cel ce cheamă. Dar în întoarcerea acestei mișcări spre cel ce cheamă nu e numai o mișcare a celui ce cheamă; ea a devenit și mișcarea celui chemat.

În răspuns continuă să se exercite forța celui ce cheamă, dar ea a devenit și mișcarea celui chemat. Făcîndu-și proprie mișcarea celui ce-l cheamă, cel chemat a transformat-o în mișcare de răspuns.

Propriu-zis, mișcarea fiecăruia e și mișcarea celuilalt; e o mișcare sinergică. Mișcarea celui ce cheamă e și mișcarea celui ce-l face pe acesta să-l cheme și, invers, mișcarea de răspuns a celui chemat spre cel ce cheamă e și mișcarea celui ce-l cheamă.

Desigur, mișcarea de răspuns poate să se manifeste și în cuvînte sau acte îndreptate de cel chemat spre alții. Dar ea e, chiar în această orientare și formă, în primul rînd un răspuns dat celui ce l-a solicitat, celui ce l-a provocat la anumite cuvînte și acte către alții. Dialogul între doi e un focar din care se propagă raze spre alții, constituindu-se alte dialoguri; dar totdeauna aceste noi dialoguri pornesc de la un anumit dialog ca centru al lor. Rînd pe rînd un anumit dialog e centru al altor dialoguri.

3. Dar rostul cuvîntului nu e să cheme simplu pe cel chemat spre cel ce cheamă sau să demonstreze prin răspuns această întoarcere. Cuvîntul descoperă și o intenție de viitor la cel ce cheamă, cu dorința de a-l mișca spre acel viitor și pe cel chemat.

Omul vorbește pentru că nu se mulțumește cu starea prezentă a sa și a lucrurilor. Cuvîntul descoperă dimensiunea de viitor la care gîndește cineva. De aceea el luminează ceva ce nu se vede. Dacă omul vorbește și de trecut, sau de natura prezentă a unor lucruri (știința), o face pentru a trage concluzii pentru ceea ce poate și vrea să facă în viitor pe baza cunoașterii lor.

Prezentul, fără deschiderea posibilităților și tensiunilor sale viitoare prin cuvînt, lasă totul în întuneric. Lumina o aduce cuvîntul prin descoperirea dimensiunii viitorului. Cuvîntul are un rost revelator profetic, sau rostul de a promova o realitate prezentă spre un viitor al ei.

Omul descoperă altuia intențiile sale de viitor, pentru că nu e mulțumit să meargă singur spre acel viitor, sau nu poate să meargă singur; el nu poate merge efectiv spre viitor decît cu celălalt sau cu ceilalți, sau măcar cu aprobarea lor. Prin cuvînt, omul îndeamnă pe ceilalți spre acel viitor, sau îi atrage spre el, ori le cere aprobarea pentru acel viitor, pentru că el însuși vede o perspectivă viitoare și se simte atras spre ea.

4. Dacă cuvîntul, ca chemare a altuia spre cel ce cheamă și spre un viitor, înseamnă o mișcare exercitată asupra celui chemat, care devine ca răspuns mișcarea celui chemat spre cel ce-l cheamă și o împreună-mișcare spre un viitor comun, între cuvînt și faptă nu e nici o separație. Nu se poate cugeta faptă fără cuvînt și cuvînt care să nu implice, cînd e nevoie, o faptă mai mult sau mai puțin eficientă. Dacă cuvîntul este o mișcare cu efect în ordinea interpersonală spirituală, fapta este mișcarea cuvîntului prelungită în ordinea lucrurilor, pentru a face mai eficientă chemarea sau răspunsul ce se mișcă de la persoana la persoană, sau de la o persoană asupra celeilalte persoane și pentru a duce realitatea spre acel viitor. Cel ce adresează un apel altei persoane, pentru a o pune în referință cu sine și în același timp spre a o solidariza în înaintarea spre un viitor, demonstrează interesul pentru acea persoană și credința în puterea realizării viitorului comun, vorbindu-i și cu fapta în ordinea lucrurilor; cel ce răspunde celui apel își demonstrează, cînd e nevoie, sinceritatea răspunsului, sinceritatea voinței de a merge împreună spre acel viitor, de asemenea și prin punerea ființei sale spirituale-corporale, aflătoare în contextul realității obiective, sau a unor lucruri, la dispoziția celui ce și-a mărturisit intențiile aceluia și în mișcarea spre viitorul indicat de acela.

Faptele constituie și ele un dialog între persoane, chiar dacă sînt îndreptate spre lucruri. Faptele înfățișează și mai efectiv caracterul profetic și transformator manifestat în cuvinte. Ele sînt nu un dialog paralel la cel săvîrșit prin cuvinte, ci dialogul prin cuvinte extins și făcut eficient de fiecare partener asupra persoanei spiritual-corporale proprii, sau asupra lucrurilor care țin de persoane. Prin aceasta acțiunea cuvîntului unui subiect asupra subiectului partener e mai eficientă.

Orice faptă e mărturia și realizarea unei stări viitoare a logosului persoanei proprii și al lucrurilor de care poate dispune; executarea unui proiect. Iar proiectul e sensul viitor al persoanei proprii sau al unor lucruri, formulat mai întîi ca un cuvînt interior; e chipul viitor al persoanei proprii și a altuia și al lucrurilor în al cărui context se află persoana proprie și a celuiilalt sau a celorlalți. Fapta dovedește caracterul dinamic al logosului ființelor noastre și al lucrurilor în al cărui context ne aflăm și pornirea spre realizarea unei faze viitoare, din drumul logosului lor spre ținta desăvîrșită. Prin faptă cineva vrea să realizeze faza viitoare a logosului lucrurilor, descoperită cuiva prin

cuvînt, pentru ca și acela să se angajeze pe drumul realizării acelei faze. Fapta e o exprimare și o pășire spre eficiență a cuvîntului ca chip viitor al logosului lucrurilor. Cuvîntul e proiectul, fapta e realizarea chipului viitor al lucrurilor. De aceea fără proiect nu există faptă, iar fără faptă proiectul e ceva nedeplin și fără putere.

5. Dar dacă fapta e ducerea cuvîntului la capăt, iar cuvîntul e începutul mișcării ce se îndeplinește în faptă și la cuvînt participă ambii interlocutori, fapta e și ea într-un fel produsă de amîndoi. Fapta mea e rezultatul deplin al mișcării produsă în mine de cel ce mă provoacă la răspuns, mișcare în care s-a convertit mișcarea pornită de la el. Sau fapta celui ce adresează o chemare e și ea provocată de cel ce așteaptă chemarea.

Din toate acestea reiese că fiecare subiect conștient aflîndu-se în legătură ontologică și activă cu alt subiect conștient, are în sine un dinamism dialogic, o tensiune dialogică, prin care subiectele se susțin reciproc într-un proces spiritual de desăvîrșire. Subiectele formează împreună un fel de diptic aflat într-o mișcare de desăvîrșire a sa, ce se propagă simultan de la fiecare membrană la cealaltă, înscriindu-se în fiecare prin cealaltă, un desen de tot mai mare finețe. Mai bine-zis, fiecare subiect e în nenumărate relații dialogice cu alte subiecte, comunicînd fiecareia din subiectele cu care se află în relație dialogică bogăție adunată în relația dialogică cu altele.

Responsabilitatea pentru semenii în fața lui Dumnezeu

Aspectele enumerate ale legăturii dinamice între subiecte prin cuvînt și faptă există și între Dumnezeu și oameni, dar cu deosebiri ce le comportă faptul că aci un partener este Dumnezeu.

1. Între subiectele umane nu există nici unul în poziția permanentă a partenerului prim. Fiecare om e rînd pe rînd în rolul celui ce cheamă și e chemat, a celui ce cere un răspuns și dă un răspuns. Fiecare om e nu numai el responsabil față de alții, ci-l are și pe celălalt responsabil față de sine. Dar în raportul dintre Dumnezeu și om, numai omul este responsabil; sau: omul e numai în rolul de responsabil, nu și în rolul celui ce impune lui Dumnezeu un răspuns, o responsabilitate, în mod necesar. Poate și în acest sens spune Sfîntul Maxim Mărturisitorul că Dumnezeu e în afară de relații (*ἄλογος*). Desigur, omul cere și el uneori lui Dumnezeu un răspuns, dar în acest răspuns Dumnezeu rămîne liber și suveran. El nu e responsabil față de om: «Cine ești tu, o, omule, ca să te sfădești cu Dumnezeu? Oare, vasul de lut va zice către cel ce l-a făcut: «De ce m-ai făcut așa?» (Rom. VIII, 20).

În raport cu Dumnezeu, omul se experiază pe sine exclusiv ca răspunzător, deci ca ascultător. Dumnezeu este cel care-l cheamă pe om la împlinirea unor datorii, iar omul este cel ce ascultă și răspunde. Dar aceasta înseamnă că omul simte în cuvîntul lui Dumnezeu o forță neasemănat mai mare decît în cuvîntul, semenului său. Aceasta în-

seamnă că se simte chemat să răspundă, sau să vorbească răspunzînd, de «un glas» pe care nu-l poate face neauzit. Împlinirea rolului său în dialogul cu Dumnezeu rezultă ca o constrîngere morală de neocolit. De aceea și rolul lui Dumnezeu în acest dialog se impune cu o evidență și cu o presiune necondiționată. De aceea Sfînta Scriptură consideră morți spiritual pe cei ce nu aud cuvîntul lui Dumnezeu; sau ia în deridere idoli care nu pot grăi și nu pot auzi cererea omului (I Regi XVIII, 27). Căci în experiența lui Dumnezeu ca partener de supremă presiune spirituală în dialogul cu omul intră și simțirea că El aude, că El ascultă, așa cum în dialogul interuman ascultarea ca faptă a partenerului e tot așa de viu experimentată de partenerul care vorbește, ca și răspunsul lui sonor (Ps. XXXIII, 4, 6, 17; XXXII, 2; XIX, 8; XVII, 8; XVI, 6 etc.). Sfînta Scriptură condamnă orice idolatrie sau panteism pentru că ele implică negarea dialogului între Dumnezeu și om, divinitatea fiind considerată impersonală. Omul este, în concepția panteistă, singur; el nu e cu adevărat răspunzător în fața unui subiect suprem.

Despre semenul nostru știm că ne vorbește pentru că auzim cuvîntul lui în mod sonor. Dar despre Dumnezeu știm cu atît mai sigur că ne vorbește cu cît trăim mai intens presiunea spirituală a cererilor Lui obligatorii în conștiința noastră. La urma urmelor forța obligatorie a cuvîntului semenului asupra noastră, e tot o chestiune de experiență spirituală, de experiență a importanței Lui, ca realitate spirituală; a importanței necondiționate de a-i vorbi și de a-i răspunde, nu numai pentru el ci și pentru noi înșine.

Într-un fel noi creștinii trăim sentimentul unei responsabilități necondiționate și față de semenul nostru. Dar nu ne putem explica această responsabilitate necondiționată din ceea ce ne procură cunoștința empirică despre el. Numai din credința în importanța veșnică a ființei lui și a noastră ne putem explica această responsabilitate necondiționată. Numai credința că de împlinirea conștiințioasă a îndatoririlor noastre față de El atîrnă nu o fericire trecătoare, ci una netrecătoare a lui și a noastră, poate explica forța necondiționată cu care ni se impune obligația acestei împliniri. Responsabilitatea aceasta o trăim înainte de a întreprinde vreo fundamentare logică a unei astfel de credințe; sau ea e trăită de oameni care nu simt trebuința să facă peste tot această fundamentare. Aceasta înseamnă că trăirea acestei responsabilități necondiționate față de semenii noștri e sădită în ființa noastră, și se impune cu o forță incomparabil mai mare decît orice argumentare logică a ei. Noi sîntem creați cu o asemenea responsabilitate și ținuți tot timpul sub presiunea ei necondiționată. Iar ea nu e decît vibrația noastră necesară, replica ce ne este impusă de ființa noastră la un «cuvînt» de absolută autoritate care își impune în noi «răspunsul» pe măsura lui. Noi sîntem puși și ținuți într-o referință față de Cel ce ne revendică cu autoritate absolută, dar în cadrul acestei referințe trebuie să împlinim cu o conștiințiozitate absolută tot ce cere El să facem pentru desăvîrșirea noastră și pentru a celorlalți semeni.

Am spus mai înainte că noi adresăm chemarea, solicitarea, revendicarea noastră semenului nostru, provocați oarecum de el însuși, iar el ne răspunde provocat, la rîndul lui, de noi înșine. Am spus că există în noi o tensiune spre celălalt, în calitatea noastră de ființe vorbitoare. Dar acum e momentul de a adăuga că noi îl revendicăm pe celălalt ca să ne răspundă la ceea ce îi cerem, ca să facă el însuși drumul unei desăvîrșiri proprii cu noi și drumul unei perfecționări a realității, pentru că sintem minaiți la aceasta de revendicarea lui Dumnezeu, ca factor și autoritate supremă a noastră. Dumnezeu ne mișcă să-i răspundem și să cerem și altora să-i răspundă împreună cu noi. Dumnezeu îl face pe semenul meu să-i răspundă și să-mi ceară și mie să-i răspund lui însuși și prin el lui Dumnezeu, cu ființa mea și cu tot ce pot face eu pentru îmbunătățirea relațiilor mele cu el în cadrul cosmosului în al cărui context ne aflăm.

Cain simte că Dumnezeu a pus asupra lui o răspundere pentru fratele său ucis și de aceea caută să se scuture de ea tocmai în fața lui Dumnezeu; se revoltă că i s-a pus această răspundere, că i se cere socoteală pentru că n-a împlinit-o: «Oare, sint eu păzitorul fratelui meu?», răspunde Cain la întrebarea lui Dumnezeu: «Unde este Abel, fratele tău?» (Fac. IV, 9). Cartea Facerii spune mai departe: «Și a purces Cain din fața lui Dumnezeu» (Fac. IV, 16). Refuzul de a răspunde lui Dumnezeu duce la ieșirea din raportul direct cu Dumnezeu, sau mai degrabă la voința de a ieși, căci deplin nu se poate ieși niciodată. Dar acela refuză să răspundă și semenilor săi. Responsabilitatea creștinului față de semenii, răspunsul la cererea lor, își soarbe intensitatea obligatorie din răspunsul la revendicarea lui Dumnezeu. Cine dintre noi refuză să răspundă lui Dumnezeu cît trăiește pe pămînt, va răspunde în fața judecății lui Dumnezeu din viața viitoare. «Astfel, fiecare va da seama pentru sine lui Dumnezeu», spune Sfîntul Apostol Pavel (Rom. XVI, 12). Va răspunde însă și pentru semenii săi, pentru care, nevoind să răspundă în viața aceasta, a voit să scape și de responsabilitatea față de Dumnezeu.

Credincioșii ortodocși se roagă de fiecare dată la sfînta liturghie pentru «răspuns bun la înfricoșata judecată a lui Dumnezeu». Dar cuvîntul lui Dumnezeu se exercită ca o judecată asupra credinciosului încă în viața pămîntească, prin toate muștrările impuse conștiinței. Dialogul viu, dramatic și efectiv între Dumnezeu și om se face în interiorul credinciosului și în viața pămîntească prin ascuțișul poruncii Lui, simțită dureros de conștiința datoriei de a o împlini, trecînd peste orice comoditate: «Viu este cuvîntul lui Dumnezeu... și destoinic să judece simțirile și judecățile inimii» (Evr. IV, 12).

În acest dialog dramatic și tulburător, credinciosul e făcut de Dumnezeu răspunzător pentru semenii săi. Astfel, creștinii sint legați dialogic, în mod strîns, prin Dumnezeu. Unul are puterea și simte pornirea să revendice pe celălalt cu adevărat și acela simte presiunea și are puterea să răspundă cu adevărat, pentru că amîndoi sint în raport dialogic cu Dumnezeu, pentru că fiecare trăiește cu toată intensitatea cuvîntului revendicator al lui Dumnezeu. Creștinii sint ființe

vorbitoare, sau revendicatoare și răspunzătoare, cu adevărat, întrucit le vorbește Dumnezeu și întrucit conservă în ei înșiși întreaga capacitate de vibrație la cuvîntul lui Dumnezeu, întreaga sensibilitate ascultătoare și responsabilă față de Dumnezeu. Vorbindu-și unul altuia, sau revendicîndu-se și răspunzîndu-și, credincioșii răspund lui Dumnezeu; dacă-și vorbesc fără sentiment de răspundere, îi răspund lui Dumnezeu în acest mod, precum dacă-și vorbesc cu un sentiment de răspundere, îi răspund lui Dumnezeu astfel. Cu cît se simte cineva mai legat dialogic față de semenii, cu atît se simte mai legat dialogic de Dumnezeu și invers.

Viața ființelor spirituale are un caracter dialogic: revendicare și răspuns. Dar aceasta înseamnă că ființele acestea sînt într-o referință dialogică față de însuși subiectul care le-a creat cu această obligativitate ființială de răspundere, și le susține în această stare prin revendicare.

Dumnezeu nu vorbește oamenilor ca oamenii. Dar îi face să se simtă agrățiți de El. El produce în ei sentimentul că sînt revendicați și că trebuie să răspundă acestei revendicări; că sînt revendicați și că trebuie să răspundă în fiecare situație, potrivit acelei situații, pentru a realiza pasul următor cerut de Dumnezeu în dezvoltarea ființei lor, pe linia unei sensibilizări a responsabilității lor, sau acea reparare care e cerută de defectul în care se află, sau acea comportare față de semenii și față de lume, care e cerută de situație.

S-a spus că omul se descoperă ca *eu* în relația cu *tu*¹. Iar relația cu *tu* o trăiește în mod deplin cînd se experiază ca responsabil față de Dumnezeu. Aceasta înseamnă că se experiază ca *eu* prin faptul că răspunde revendicării lui Dumnezeu. Oamenii se experiază ca *eu-tu* prin faptul că sînt ființe cuvîntătoare². Dar sînt ființe cuvîntătoare prin faptul că se simt răspunzători. Iar întrucit în răspunderea unuia față de altul credincioșii își trăiesc răspunderea lor față de Dumnezeu, ei se experiază ca *eu-tu* prin răspunderea lor față de Dumnezeu. În răspunderea față de Dumnezeu, am experiența lui Dumnezeu ca *Tu* al meu, sau fiecare se experiază pe sine ca *eu* înaintea lui Dumnezeu.

Intensitatea existenței propriului *eu* o trăiesc în relație cu un *tu*, pentru că în acest *tu* trăiesc cu intensitate existența a cuiva deosebit de mine, a unui zid subiectiv și voluntar peste care nu pot trece, care mă întoarce spre mine însumi, cu o ireductibilă forță spirituală. Dar atunci în experiența lui Dumnezeu ca *Tu* de supremă intensitate am experiența de supremă intensitate a propriului *eu*. Altfel totul poate să se înmoaie, în ceața unei părute existențe.

Desigur, experiența lui *tu* uman sau divin este dincolo de cuvînt; ele sînt realități apofatice, indefinibile. Dar aceasta nu înseamnă că sînt

1. Martin Buber, *Ich und Du*, Berlin, 1936.

2. F. Ebner, *Das Wort und die geistigen realitäten*, p. 21: «Durch das Wort... ist das Verhältnis des Ichs zum Du». Th. Steinbücher, *Der Umbruch des Denkens*, p. 137: «Im Worte enhüllt sich das Ich und das Du in seinem Sein und zugleich im seinem gegenseitigen Verbundensein».

cu totul în afară de experiență, de trăire, cum afirmă Martin Buber³. Relația pe care el o recunoaște, este ea însăși o experiență. Experiența lor apare foarte accentuată în cuvântul lor, în intenția lor presantă, îndreptată spre *mine*⁴, care în cazul lui *Tu* uman o sesizez prin articulare sonoră, iar în cazul lui *Tu* divin ca o presiune spirituală directă, care produce în mine intensitatea unei răspunderi necondiționate.

E simptomatic că literatura de azi (de exemplu teatrul lui Eugen Ionescu) înfățișează oameni care nu mai comunică în vorbire cu nimeni; fiecare își urmărește monologul lui, fără să mai țină seama de ce spun ceilalți. Creștinii aceștia, ieșiți din relația eu-tu cu Dumnezeu, au ieșit din relația eu-tu cu celălalt; sau viceversa. Ei nu mai sînt ființe răspunzătoare, responsabile. Dar ei simt totuși trebuința să vorbească. Se mulțumesc însă în locul unui *Tu* real, cu un *Tu* constituit din ființa lor. Ei dezvoltă acest fenomen de dedublare pînă la schizofrenie.

Sfîntul Grigore de Nisa spune: «Căderea din cel cu adevărat existent este corupere și descoperire adevărată a celui ce ființează, căci cum ar fi în existență cel ce nu e în cel existent»⁵. Dar creștinul rămîne în existență prin faptul că rămîne în atîrnare dialogică de cel cu adevărat existent. Cel ce cade din el înaintează într-un infinit al descompunerii și de aceea nu găsește infinitatea adevărată. Numai în relația cu *Tu*-divin credinciosul se află în infinitul real care odihnește. Acesta e nu numai în mișcare ci și în stabilitate.

Nu degeaba Epistola către Evrei face intrarea credinciosului în odihna lui Dumnezeu dependentă de auzirea glasului Lui și vorbește în această legătură de caracterul viu și pătrunzător al cuvîntului lui Dumnezeu (Evr. XII, 4, 7—12). Preocuparea de lucruri nu e odihnă, căci omul nu trăiește în ele misterul infinitului; în relația interumană eu-tu se găsește odihnă numai dacă la baza ei stă relația eu-tu cu Dumnezeu. În acest caz chiar și în privirea lucrurilor este o odihnă. Odihna în Dumnezeu e trăită ca un «astăzi», ca o stabilitate prezentă, deși această stabilitate nu exclude o mișcare în ea ca adîncire, fiind o «stabilitate mobilă», sau o «mișcare stabilă», cum spune Sfîntul Grigore de Nisa.

Cine se află în dialogul cu *Tu*-suprem a ieșit din starea singularizată a admirației ireale a trecutului propriu, sau din închipuirea fantasmagorică a viitoareii perfecțiuni a eului propriu. Responsabilitatea prezentă în dialog e un început al responsabilității pentru viitor și al căinței pentru trecut. «Dumnezeu hotărăște din nou o zi, astăzi, spunînd prin gura lui David: «Dacă veți auzi astăzi glasul Lui, nu învîrtoșiți inimile voastre... pentru că cine a intrat în odihna lui Dumnezeu

3. Martin Buber, *op. cit.*, p. 16: «Den Menschen zu dem ich Du sage, erfahre ich nicht. Aber ich stehe, in der Beziehung zu ihm. Erst wenn ich daraus trete, erfahre ich ihn wieder. Erfahrung ist Du-Ferne».

4. John Cullberg, *Das Du und die Wirklichkeit*.

5. In Psalmos, Lib. II, cap. XIII, P. G., XLIV, 565.

odihnit și el de lucrurile lui, precum Dumnezeu de ale Sale» (Evr. III, 7). Neauzirea cuvintului lui Dumnezeu e o insensibilitate, o în-vițoșare spirituală, o rămânere în afară de spiritualitatea infinită unde se află odihna comuniunii perfecte.

2. Dar așa cum dialogul între oameni are un caracter activ, tot așa și dialogul dintre Dumnezeu și oameni are un astfel de caracter. În parte chiar în mișcarea exercitată de cuvintul uman revendicator și răspunzător se prelungește forța cuvintului lui Dumnezeu. De aceea nu se poate face separație între actul și cuvintul revendicator al lui Dumnezeu, exercitat asupra credinciosului, și între actul și cuvintul revendicator și răspunzător al acestuia față de semenii săi. «Iubirea lui Dumnezeu este în iubirea omului, iubirea omului este preluată în iubirea lui Dumnezeu și sint unite fără confuzie și fără separație»⁶.

În mișcarea creată, cuvântătoare și făptuitoare, a credinciosului se află și energia divină necreată, care produce mișcarea creată a credinciosului. «Viu este cuvintul lui Dumnezeu și lucrător și mai ascuțit decât orice sabie cu două tăișuri și pătrunde pînă la despărțitura dintre suflet și trup, dintre încheieturi și mădulare» (Evr. IV, 12). Prin «ascușul» lui, cuvintul dumnezeiesc trezește o sensibilitate spirituală oarecum dureroasă, obligînd pe credincios să-l ia la cunoștință și să se conformeze lui, adică să-i răspundă.

Energiile necreate divine lucrează asupra ființelor umane avînd forma unor *logoi*, a unor rațiuni active, a unor impulsuri prin care le duc spre ținte viitoare de îndeplinit în viața lor și a lumii. Astfel chiar în rațiunile-scopuri ale creștinului, sint active rațiunile-scopuri ale lui Dumnezeu. Energiile necreate divine intră în relație cu spiritul uman, luînd forma unor rațiuni active. Rațiunile sint virtual inerente energiilor divine; rațiunile au un caracter energetic. Pe de altă parte, energiile-rațiuni sint îndreptate spre creaturi și îndreaptă creaturile spre chipurile (τύποι) viitoare, superioare ale lor. Energiile necreate duc pe credincioși spre o tot mai deplină asemănare a rațiunilor lor cu rațiunile divine⁷. Ele au totodată caracter de revendicare, sint trăite de creștini ca niște cuvinte divine, nelipsite de înțelesuri, că-

6. A. M. Allchin, *The Doctrine of Man. An Eastern Perspective*, în vol: *Man: fallen and free*, Holder and Stoughton, London, 1969, p. 151.

7. *Ambigua*, 40, P. G., XCI, 1341 D. Prin aceasta se împacă viziunea caracterului permanent și dinamic al realității. Teologia protestantă modernă nu vede această posibilitate de împacare, ci consideră că trebuie să opună vechii concepții creștine statice despre realitate — împrumutată din filozofia greacă (*Parmenide*), care afirmă prin «rațiunile» (*logoi*) lucrurilor; stabilitatea lor — o concepție dinamică. De aceea Dumnezeu filozofiei grecești era și el static, era «incapabil de a înțeprinde ceva» (Jürgen Moltmann, *Die Theologie der Hoffnung*, 1963, p. 24, 34; R. Bultmann, *Glauben und Verstehen*, 1933, p. 276; W. Pannenberg, *Was ist der Mensch*, Göttingen, ed. II, 1964, p. 53).

Dar a considerat că toate se schimbă în așa fel încît cu vremea nu mai e nimic din ce a fost, ar însemna un transformism radical. Invățătura răsăriteană despre ființa neschimbată a lui Dumnezeu și despre energiile necreate împacă viziunea permanenței și dinamismului divin. Iar aceea de «logos» al lucrului care rămîne neschimbat și «tropis» (moduri) care se schimbă împacă două aspecte de realități create, care trebuie recunoscute în egală măsură.

Sf. Grigore de Nisa spune: Acordul creației cu ea însăși stă în amestecul celor contrare căci stabilitatea și mișcarea sint contrare. Dar acestea s-au amestecat între ele, în firea lucrurilor» (*In Psalms*, lib. I, cap. IV, P. G., XLIV, 441).

roră trebuie să le răspundă aceștia prin credința și faptele lor. Dumnezeu se află prin energiile Sale în raport dialogic cu credincioșii; aceștia se decid pe de o parte liber să răspundă cuvintelor divine, care sînt în același timp energii, pe de altă primesc de la ele puterea să le răspundă prin cuvintele și faptele lor, adăugînd la ele aportul ființei lor create. Credința lor nu e mai puțin stimulată de energiile divine ca faptele lor.

Dar energiile divine operează și altfel decît prin relația dialogică de fiecare zi cu fiecare credincios sau prin relația de fiecare zi între credincios și credincios.

Energiile divine au și putere creatoare. Dacă cuvîntul lui Dumnezeu, ca indicație și putere conducătoare spre un scop determinat și în acest sens ca o formă îndreptată spre scop a energiei lui, produce o mișcare modificatoare în creatura spre care se îndreaptă, se poate cugeta că cuvîntul — energie al lui Dumnezeu poate produce și din nimic realitățile intenționate prin el.

Actul creator operează și el asemenea cuvîntului: cheamă, provoacă și împuternicește o realitate la mișcarea unui răspuns. Deosebirea e că pe cînd cuvîntul adresat de Dumnezeu (și, după asemănarea lui, cel adresat de om unei realități existente în prealabil, produce o stare, o mișcare, o realitate nouă în acea realitate dată, și această apariție se manifestă în răspunsul dat de respectiva realitate, — în cazul creației, realitatea produsă nu apare într-o realitate existentă, ci ca una cu existența în sine; dar apariția ei este de asemenea echivalentă cu răspunsul ei la chemarea cuvîntului dumnezeiesc. Aducerea la existență a creației este așezarea lui Dumnezeu în dialog cu ceva din afară de Sine. Creația apare în existență apărînd în atîrnarea dialogică de Cel cu adevărat existent, împărtășindu-se astfel de existența Celui existent.

Cînd cheamă Dumnezeu, rostindu-și cuvîntul Său, nu se poate să nu i se răspundă. Cuvîntul «spus» de Dumnezeu este o structură rațională gîndită de El activ, sau energetic, avînd puterea să aducă în existență o realitate nouă, conformă ei, sau o stare nouă într-o realitate existentă de mai înainte. Cuvîntul rostit de Dumnezeu are ca urmare necesară, răspunsul realității căreia i se adresează. În el e forța care provoacă în mod necesar un răspuns analog cu cuvîntul, cu structura rațională exprimată de Dumnezeu. Dacă nu există realitatea care are să răspundă, ea trebuie să apară în existență. În acest caz însăși apariția ei în existență e răspunsul care trebuie să urmeze cuvîntului lui Dumnezeu. În sensul acesta toate realitățile existente sînt răspunsuri la cuvintele creatoare ale lui Dumnezeu, răspunsuri analoage cuvintelor lui, sînt ele însele chipurile cuvintelor lui Dumnezeu. Venirea la existență e și un răspuns inconștient al creaturilor la cuvîntul lui Dumnezeu, din puterea cuprinsă în acest cuvînt. Cuvîntul creator al lui Dumnezeu este poruncă: «El a zis și s-au făcut, El a poruncit și s-a zidit» (Ps. XXXII, 9). Porunca Lui produce imediat existența creaturii, ca răspuns al ei la această poruncă. «Porunca Lui devine ființă»,

spune Sfântul Grigore de Nisa⁸. Dar aceasta înseamnă că actul divin creator nu trebuie conceput ca o «facere» samavolnică, a unei cauze exclusiviste, cu urmări de dominare, ci ca un act de iubire care începe prin aceasta un dialog al iubirii cu creatura, în care ea are să răspundă după ce o dată există, în libertate.

Durata creaturilor în existență e și ea o continuare a răspunsului lor inconștient din primul moment la cuvântul creator al lui Dumnezeu. Dar durarea nu e numai ceva static, ci și o mișcare a fapturilor și a universului spre forme superioare. De aceea și cuvântul lui Dumnezeu care le ține și răspunsurile fapturilor, care «acceptă» durata lor, nu sînt simple repetiții.

Cuvintele și faptele omenеști sînt răspunsuri conștiente, deși uneori conștiința manifestată în ele nu e și o conștiință despre Cel căruia îi răspund. Răspunsurile în care conștiința îmbrățișează și pe Cel căruia I se răspunde se manifestă în credința și în faptele din credință ale oamenilor. Sfântul Maxim Mărturisitorul zice în această privință: «Căci toate cele create după ființă și prin devenire sînt afirmate (de Dumnezeu), fiind conținute în rațiunile (cuvintele) proprii și în cele din afara lor»⁹. Toate sînt create și menținute, așadar, prin rațiunile-cuvintele lui Dumnezeu, în care se cuprind, în care persistă, în care-și au puterea de existență. Căci cuvintele lui Dumnezeu au ca o urmare necesară răspunsul creaturilor ca apariție și ca durată a lor în existență.

Ceea ce pune mai mult în relief caracterul iubitor al actului creator al lui Dumnezeu e că lucrurile fiind cuvinte ale lui Dumnezeu, mai precis răspunsuri create, inconștiente la chemările lui Dumnezeu, sînt în același timp cuvinte ale lui Dumnezeu către oameni, deci răspunsuri pe care aceștia au să și le însușească în mod conștient, ca preluînd ei înșiși aceste răspunsuri inconștiente să pună și ceva de la ei în ele, prin aprofundarea valorii lor și actualizarea continuă a acestei valori pentru desăvîrșirea lor. Dar așa cum lucrurile ca răspunsuri sînt totodată efectele lucrării lui Dumnezeu, așa în însușirea și aprofundarea conștientă a răspunsului lor de către credincioși e activă și lucrarea lui Dumnezeu.

3. Am menționat încă mai înainte că energiile-rațiunile divine îndreptate spre lume au și o țintă viitoare de urmărit cu oamenii și cu lumea. Un partener cheamă pe celălalt spre sine, dar și spre un viitor pe care nu-l are încă nici unul nici celălalt, dar al cărui chip îl străvede întii cel ce cheamă, apoi și cel chemat. Dumnezeu îndreaptă prin energiile-rațiunile sau cuvintele Sale nu spre un viitor care nu există în El. Dumnezeu îndeamnă pe credincioși spre viitorul lor întrucît îi revendică spre noi trepte în urcușul spre El însuși. Un om cheamă pe alt om spre sine, dar îndeamnă mai ales spre Dumnezeu, ca deosebit de sine. Îl îndeamnă să urce împreună cu sine spre Dumnezeu și prin aceasta spre propria lui realizare. Și numai în acest sens îl cheamă la solidaritate cu sine.

8. Sf. Grigore de Nisa. *In Psalmos*, lib. II, cap. VIII, P. G., XLIV, 517.

9. *Ambigua*, P. G., XCI, 1031.